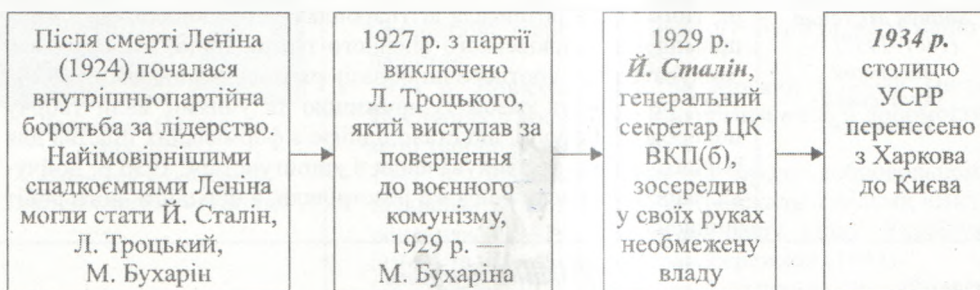

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1929–1938 РР.)

Керівництво УРСР в 1930-ті роки

Перші (генеральні) секретарі КП(б)У	Голови Раднаркомів
С. Косіор (1928–1938)	В. Чубар (1923–1934)
М. Хрущов (1938–1947)	П. Любченко (1934–1937)
	М. Бондаренко (1937)
	Д. Коротченко (1938–1939)
	М. Хрущов (1939–1947)

Зміна керівництва СРСР

Радянська модернізація кінця 1920 – 1930-х років

<p>Індустріалізація — прискорений розвиток важкої та енергетичної промисловості</p>	<p>Колективізація — примусове перетворення одноосібних селянських господарств на великі колективні й радянські господарства (колгоспи і радгоспи)</p>	<p>Культурна революція — ліквідація неписьменності, поширення комуністичної ідеології, виховання «нової людини»</p>
--	--	--

Індустріалізація

Курс на індустріалізацію проголошено XIV з'їздом ВКП(б) у грудні 1925 р., розпочато 1928 р.	
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити економічну самостійність СРСР. • Зміцнити обороноздатність СРСР. • Створити матеріально-технічну базу для модернізації промисловості та сільського господарства
Труднощі індустріалізації	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність розвиненої інфраструктури (мостів, доріг тощо). • Нестача кваліфікованих кадрів. • Дефіцит обладнання. • Нестача коштів через можливість використання лише внутрішніх джерел фінансування, адже розраховувати на кредити Заходу комуністичний СРСР не міг

Джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> • Перекачування грошей із сільського господарства, легкої та харчової промисловості. • Зростання податків, режим економії. • Внутрішні позики, спочатку добровільні, а потім примусові. • Інфляція: лише протягом I п'ятирічки випущено 4 млрд незабезпечених золотом карбованців. • Розширення продажу горілки: у 1927 р. завдяки продажу спиртних напоїв бюджет одержав понад 500 млн крб., в 1934 р. — 6,8 млрд крб. • Експорт сировини й продовольства. • Продаж історичних та культурних цінностей за кордон. • Режим економії на соціальній сфері, освіті, житловому будівництві: за 1927–1929 рр. лише в УСРР зекономлено 65 млн крб. • Використання безкоштовної праці в'язнів ГУЛАГу, експлуатація робітників і селянства. • Пропаганда патріотичного ставлення до індустріалізації: перевиконання норм, надурочні роботи, суботники тощо
Зміст індустріалізації	<ul style="list-style-type: none"> • Переважне будівництво та реконструкція підприємств групи «А» — важкої та енергетичної промисловості, повільний розвиток підприємств групи «Б», що випускають предмети споживання. • Впроваджено адміністративне управління економікою. • Відбувалася за п'ятирічними планами — <i>п'ятирічками</i>. Для I п'ятирічки розроблено два варіанти планових завдань — відповідний (щорічні темпи зростання промислової продукції — 16–18 %) та оптимальний (темпи приросту — 20–22 %). 1929 р. було затверджено оптимальний план

Перші п'ятирічки

	I п'ятирічка	II п'ятирічка
Хронологічні межі	1928–1932	1933–1937
Заплановані темпи приросту	<i>1929 р.</i> стаття Сталіна « <i>Рік великого перелому</i> » поставила завдання перейти до прискореної (форсованої) індустріалізації та досягти приросту в 32 %	16,5 %
Новобудови	Харківський тракторний завод (1931), Дніпрогес (1932), 53 шахти тощо	Харківський турбінний завод, Новокраматорський завод важкого машинобудування, азотний завод у Горлівці, «Криворіжсталь», «Азовсталь», «Запоріжсталь»

I п'ятирічка		II п'ятирічка
Соціалістичне змагання між підприємствами за виконання плану	1932 р. започатковано ізотовський рух: донецький шахтар М. Ізотов висунув зобов'язання допомагати відсталим робітникам і наглядати за їх працею	Стаханівський рух: 1935 р. вибійник донбаської шахти «Центральна-Ірміна» О. Стаханов застосував новий метод роботи й установив рекорд з видобування вугілля
Соціальна сфера, легка та харчова промисловість	<ul style="list-style-type: none"> Запроваджено карткову систему. Капіталовкладення в легку та харчову промисловість — лише 12,5 % 	<ul style="list-style-type: none"> Закрито нечисленні приватні підприємства, що забезпечували споживчий ринок. Збільшено кошти на харчову та легку промисловість. 1935 р. скасовано карткову систему
Результати	Заявлено про дострокове виконання I п'ятирічки за чотири роки три місяці, хоча насправді жодну з п'ятирічок виконано не було	Виконана краще за першу, але мала наслідком катастрофічну кризу сільського господарства

Результати індустріалізації

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> Україна вийшла на якісно новий рівень промислового розвитку, зросла частка промисловості в загальному обсязі валової продукції республіки. Зросла кількість важких промислових підприємств в 11 разів до 1938 р. Україна посіла 2-ге місце в Європі за виправкою чавуну (після Німеччини), 3-тє місце — за виправкою сталі, 4-тє місце у світі — за видобутком вугілля, за виробництвом металу і машин випередила Францію, Італію. Посилено процеси урбанізації: напередодні II Світової війни в містах мешкав кожен третій українець. Відбулась певна українізація міст, формування українського робітничого класу. Ліквідовано безробіття 	<ul style="list-style-type: none"> Сформувалася адміністративно-планова, <i>директивна економіка</i>, заснована на надмірній централізації управління, застосуванні адміністративних (примусових) методів без урахування ринкових законів. Укріпилася ролі комуністичної партії в державі. Привілейоване становище важкої промисловості призвело до перекосу розвитку економіки. Підірвано розвиток сільського господарства, легкої та харчової промисловості. До 40 % капіталовкладень у промисловість заморожено у незавершених проектах. Нерівномірне географічне районування: розвивали передусім Лівобережну Україну. Господарство УСРР повністю підпорядковувалося центральним органам влади. Знизився життєвий рівень, а від голоду, хвороб, репресій і важких умов праці загинули мільйони людей. Надвисокі темпи індустріалізації призводили до частих аварій, марнотратства, що пояснювали «диверсіями ворогів народу», «саботажем» і карали передусім інженерно-технічних працівників

Суцільна колективізація сільського господарства

Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Спростити викачування коштів із села на потреби індустріалізації. • Забезпечити населення країни дешевими продуктами харчування і сировиною. • Перетворити неконтрольовані державою індивідуальні селянські господарства на велике виробництво, повністю підконтрольне партійно-державному керівництву. • Ліквідувати куркульство — заможне селянство — як клас
Методи	<ul style="list-style-type: none"> • Залякування. • Розкуркулення — репресії проти неохочих вступати до колгоспу (ліквідовано понад 200 тис. селянських господарств «куркулів»): <ul style="list-style-type: none"> ○ розстріл або ув'язнення на 10 років; ○ конфіскація майна, виселення до північних та східних районів СРСР; ○ переселення за територію колгоспів, надання гіршої землі. • Обмеження свободи пересування селянства
Початок кооперації села	<ul style="list-style-type: none"> • 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) узяв курс на кооперування села під приводом боротьби з хлібозаготівельними кризами (1925–1926, 1927–1928), коли селяни відмовлялися продавати державі зерно за наднизькими цінами. • 1928 р. утворено першу машинно-тракторну станцію (МТС) в Україні з метою виробничо-технічного обслуговування колгоспів і радгоспів, посилення впливу держави на село
Примусова колективізація	<ul style="list-style-type: none"> • 1929 р. оголошено Сталіним «Роком великого перелому». • У листопаді взято курс на суцільну примусову колективізацію села, що мала завершитися в Україні до осені 1930 р. • Відповіддю стала хвиля селянських повстань: на початку 1930 р. кількість повсталих сягала 1 млн осіб. Селяни нищили майно, що підлягало колективізації, забирали з колгоспів худобу, били місцеву адміністрацію, організовували збройний опір. • 1930 р. стаття Й. Сталіна «Запаморочення від успіхів» звинуватила в насильницькій колективізації місцеві партійні та радянські організації, для заспокоєння України селянам дозволено виходити з колгоспів. • З кінця 1930 р. почалась нова хвиля колективізації. До кінця 1932 р. в Україні було об'єднано в колгоспи близько 70 % селянських господарств, що володіли 80 % посівних площ. • До 1937 р. до колгоспів увійшло 96 % селянських господарств
Результати колективізації	<ul style="list-style-type: none"> • Деградувало сільськогосподарське виробництво, знищено 200 тис. найбільш працездатних селянських господарств. • Відбувся занепад почуття індивідуалізму українського селянина. • Утверджено командну економіку на селі за повного підпорядкування колгоспів державній владі. • Голодомор 1932–1933 рр. • Здійснено індустріальний стрибок країни

Голодомор 1932-1933 рр.

Зміст поняття	<i>Голодомор</i> — штучний голод, організований за сприяння влади
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорена насильницька колективізація. • Нереальний план хлібозаготівель для України на 1932 р., який республіка не виконала. • Експорт продовольства на потреби індустріалізації. • Відсутність допомоги союзного центру. • Потреба в придушенні опору українського селянства колективізації
«Закон про п'ять колосків»	У <i>серпні 1932 р.</i> прийнято постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» (« <i>Закон про п'ять колосків</i> »): за крадіжку колгоспного майна передбачався розстріл з конфіскацією всього майна або ув'язнення терміном не менше 10 років
Діяльність урядової комісії В. Молотова (листопад 1932 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадила натуральні штрафи, обшуки. • На кордонах України та транспортних шляхах встановила заборонювальні заходи, які перешкоджали пересуванню людей. • Запровадила натуральні штрафи для колгоспів-боржників, що означало вилучення всіх продовольчих запасів. • Увела блокаду сіл-боржників (припинено державне кредитування, заборонено державну торгівлю)
Інші репресивні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • У грудні 1932 р. запроваджено внутрішній паспорт з обов'язковою пропискою. Селяни паспортів не отримали, що унеможливило їх переїзд до міста. • 1933 р. утворено політвідділи МТС, які перевіряли діяльність колгоспного керівництва, репресували «куркулів» та «підкуркульників», контролювали виконання державних і партійних постанов. • Інформацію про голод приховували, сам термін «голод» не вживали, міжнародна допомога не надійшла
Наслідки голодомору	<ul style="list-style-type: none"> • Величезні людські втрати: за різними оцінками — від 3,5 до 8 млн осіб. • Сільську місцевість перетворено на резервацію фактично закріпачених селян. • Знищено старе українське село з його народними традиціями. • До спустошеної України переселяли селян з Росії, Білорусі, Казахстану тощо. • Деградація сільського господарства

Сталінський тоталітарний режим в Україні

Поняття тоталітаризму	<i>Тоталітаризм</i> — політичний режим, який передбачає встановлення всеохоплювального державного контролю над усіма сферами життя суспільства шляхом терору, знищення демократичних свобод, зосередження влади в руках окремої групи (політичної партії)
Утвердження комуністичної тоталітарної ідеології	<ul style="list-style-type: none"> • Антирелігійна кампанія. • Закрито «Просвіти». • Боротьба проти опозиції — «ухилів» — у комуністичній партії. • Цілковита монополія держави на інформацію

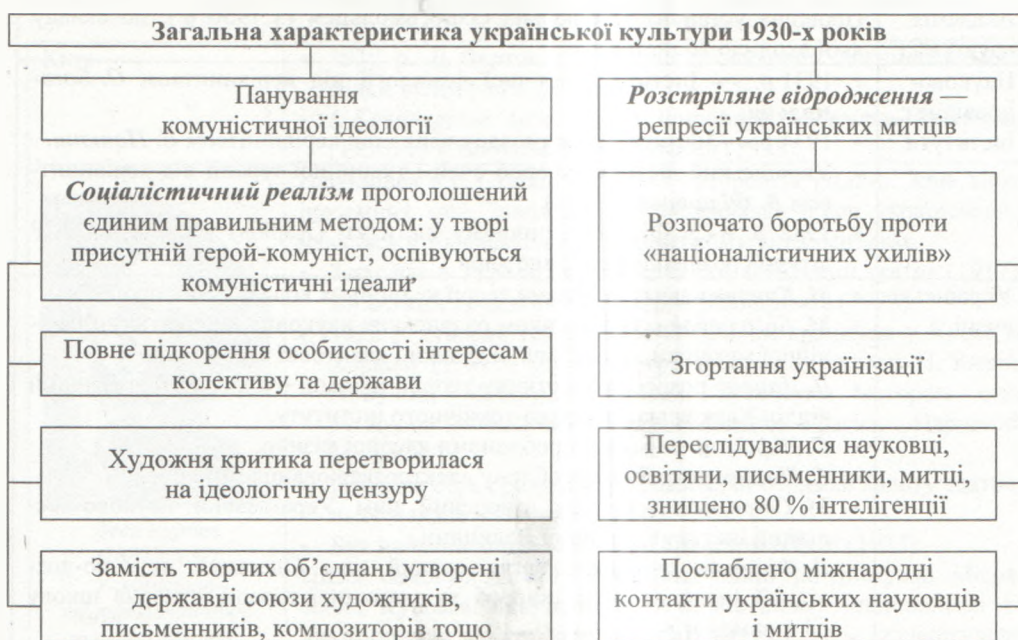
Монополізація влади більшовицькою партією	<ul style="list-style-type: none"> • КП(б)У перетворено на український філіал РКП(б) з відсутністю будь-якої самостійності. • Протягом 1920-х років ліквідовано партії есерів-боротьбістів, меншовиків, Українську комуністичну партію (УКП). • 1936 р. до Конституції СРСР внесено положення про керівну роль комуністичної партії; аналогічна теза містилась і в Конституції УРСР 1937 р. • Відбулось зрощення компартії з державним апаратом, який будувався на принципах особистої відданості
Репресивний апарат	<ul style="list-style-type: none"> • Створено каральні органи — Державне політичне управління (ДПУ), Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС). • Зросла система ГУЛАГу — Державного управління таборів. • Спрощено судову систему, що давало змогу в короткі терміни виносити звинувачувальні вироки
Контроль держави над суспільним життям	<ul style="list-style-type: none"> • Усі громадські організації передано під юрисдикцію НКВС. • Створено підконтрольні державі громадські товариства: «Анти-алкогольне товариство», «Друзі радіо» тощо. • Комуністичним вихованням молоді під контролем держави займалися масові дитячі та молодіжні організації — піонерська організація ім. Леніна (1922) та Ленінська Комуністична Спілка Молоді України (ЛКСМУ) (1918)
Партійний контроль над економічною сферою	<ul style="list-style-type: none"> • Відбулося одержавлення всіх форм власності. • Утверджено командно-адміністративну систему в управлінні. • Уведено жорстку трудову дисципліну. • Широко використовувалася безкоштовна праця політв'язнів
Партійний контроль у духовній сфері	<ul style="list-style-type: none"> • Установлено монополію комуністичної ідеології, що базувалася на марксизмі. • Відбулася ідеологізація освіти і культури. • Установлено жорстку цензуру і контроль над засобами масової інформації. • Півне підкорення особистості інтересам колективу та держави

Масові репресії в Україні

Зміст поняття	Репресії — захід державного примусу, покарання
Мета масових репресій	<ul style="list-style-type: none"> • Утвердити особисту владу Сталіна. • Утримати під контролем партії та особисто Сталіна суспільні процеси. • Ліквідувати організовану опозицію в більшовицькій партії. • «Зачистити» суспільство від «антирадянських елементів». • Придушити відцентрові настрої у різних регіонах держави. • Забезпечити державу безкоштовною робочою силою. • Заморозити процеси національного відродження. • Нав'язати «образ ворога», на якого можна списати недоліки модернізації
Методи	<ul style="list-style-type: none"> • Показові політичні процеси. • Створено Особливі наради НКВС для спрощення судочинства в разі покарання «ворогів народу» та членів їх сімей — вони розглядали справи за відсутності обвинуваченого і свідків.

	<ul style="list-style-type: none"> • Судові повноваження надано «<i>тріікам</i>» — позасудовим органам, що склалися з районних або обласних керівників партії, НКВС та прокуратури. • Справи про «терористичні акти» розглядали протягом 10 днів без участі прокурора або адвоката, оскарження вироків не допускалося. • Узаконено застосування катувань щодо заарештованих. • Швидке виконання смертної кари, заборона апеляції
Провідники масових репресій в Україні	<ul style="list-style-type: none"> • <i>С. Косіор</i>, перший секретар ЦК КП(б)У (1928–1938). • <i>П. Постишев</i>, перший секретар Харківського (1933–1934), згодом Київського (1934–1937) обкомів партії. <p>Обидва були репресовані наприкінці 1930-х років</p>
Хвилі репресій	<ul style="list-style-type: none"> • 1929–1931 рр. — розкуркулення, депортації. • 1932–1934 рр. — голодомор, репресивний спалах після вбивства С. Кірова (1934), боротьба з «націоналістичним ухильництвом». • 1937–1938 рр. — «Великий терор» — наймасштабніший за чисельністю жертв
Найбільші процеси	<ul style="list-style-type: none"> • 1928 р. — <i>Шахтинська справа</i> над 53 спеціалістами вугільної промисловості Донбасу, які нібито займалися шкідницькою діяльністю. За підсумками справи Сталін висунув тезу загострення класової боротьби в міру просування країни до соціалізму. • 1929–1930 рр. — процес над <i>Спілкою визволення України</i> (СВУ), яка нібито готувала збройне повстання і відновлення самостійної «буржуазної» України; головною жертвою процесу стала стара інтелігенція (В. Чехівський, С. Єфремов, А. Ніковський). • 1931 р. — процес <i>Українського національного центру</i> (УНЦ) над колишніми провідними діячами УНР (М. Грушевським, В. Голубовичем тощо). • 1934 р. — арешт та розправа над українськими кобзарями й лірниками. • 1933–1934 рр. — процес <i>Української військової організації</i> (УВО). • 1937 р. — «<i>Процес військових</i>», звинувачених у підготовці державного перевороту; репресовані Й. Якір — командувач київського військового округу, І. Дубовий — командувач Харківського військового округу, Є. Ковтюх, І. Федько, Д. Шмідт, І. Уборевич тощо. <p>Усього протягом 1930-х років в Україні «виявлено» 15 центрів, організацій, блоків, членами яких начебто були тисячі осіб</p>
Результати репресій	<ul style="list-style-type: none"> • Втрати від репресій 1927–1938 рр. становлять щонайменше 4,4 млн осіб, тобто загинув кожен десятий українець. Серед репресованих — 250 членів Академії наук, 500 письменників, сотні митців. • Зміцнено особисту владу Сталіна, ліквідовано навіть потенційних противників. • Створено образ «внутрішнього ворога». • Поширилася атмосфера страху й недовіри, підлабузництво, доноси. • Різко скоротилася чисельність висококласних спеціалістів. • Підірвано обороноспроможність країни. • Знищено українську національну еліту

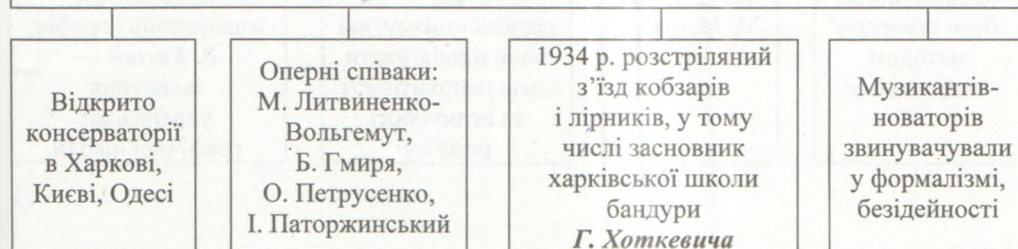
Стан української культури 1930-х років

Освіта

Позитивні тенденції	Негативні тенденції
<ul style="list-style-type: none"> В основному завершено кампанію з ліквідації неписьменності. 1930 р. запроваджено обов'язкову початкову освіту в сільській місцевості та загальне семирічне навчання у містах. 1933 р. відновлено діяльність Харківського, Київського, Одеського університетів, відкрито Дніпропетровський університет. Збільшено кількість середніх спеціальних та вищих навчальних закладів 	<ul style="list-style-type: none"> Дефіцит кваліфікованих педагогів з вищою освітою. Скоротилася кількість українських шкіл. 1938 р. запроваджено обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України. 1933 р. проведено «чистку» Наркомату освіти: звільнено майже 200 «націоналістів і ворожих елементів», 100 % обласного керівництва управління освіти. З бібліотек вилучали «ідеологічно шкідливу літературу», у тому числі І. Тургенева, Л. Толстого, В. Гюго

Музика

Наука

Академія наук УРСР	Провідна установа, очолювана О. Богомольцем (з 1930 р.), до складу якої входило 26 інститутів
Науково-дослідні інститути	<ul style="list-style-type: none"> • 1931 р. — Інститут клінічної фізіології під керівництвом О. Богомольця. • 1934 р. — Інститут електрозварювання під керівництвом Є. Патона. • Український інститут хвороб очей і тканинної терапії під керівництвом В. Філатова (Одеса). • 1932 р. — у Фізико-технічному інституті (Харків) уперше в СРСР штучно розщеплено атомне ядро
Українські вчені	<ul style="list-style-type: none"> • М. Крилов вивчав проблеми теорії нелінійних коливальних процесів. • М. Боголюбов є засновником радянських наукових шкіл у галузі нелінійної механіки, статистичної фізики і квантової теорії поля. • Л. Ландау розробив кінетичну теорію плазми, очолював теоретичний відділ Харківського фізико-технічного інституту. • Є. Ліфшиць займався проблемами ядерної фізики. • Є. Патон розробляв проблему електрозварювання металів. • М. Стражеско очолив створений ним Український науково-дослідний інститут клінічної медицини. • В. Філатов очолював організований ним Одеський науково-дослідний інститут очних хвороб та тканинної терапії, створив школу офтальмологів. • М. Гамалія, Д. Заболотний продовжували працювати в галузі медицини та епідеміології. • В. Липський сприяв відкриттю першого в Україні йодного заводу. • О. Палладін заснував українську біохімічну школу, зокрема біохімію вітамінів, нейрохімію тощо. • С. Єфремов, М. Зеров, А. Кримський працювали в галузі теорії літератури, мовознавства. • Д. Багалій, Д. Яворницький, М. Грушевський, М. Слабченко — історики
Образотворче мистецтво, архітектура	

Натюрморт, пейзаж, портрет відсували на другий план, бо їх не могло бути створено методом соцреалізму

Відкрито пам'ятники Т. Шевченку в Харкові та Києві (скульптор М. Манізер)

Панували монументальні споруди «сталінського ампіру», або неокласицизму, які мали пропагувати ідею непохитності та величності режиму

Художники: **О. Петрицький** — театральний художник; **М. Дерезус**, талановитий живописець і графік; **В. Касіян** — засновник української графічної школи

Театр, кінематограф

Кіно	<ul style="list-style-type: none"> • 1930 р. Д. Вертов зняв перший звуковий документальний фільм «Симфонія Донбасу». • І. Кавалерідзе зняв перші кіноопери «Наталка-Полтавка» (1936) та «Запорожець за Дунаєм» (1938)
 <p>Лесь Курбас (1887–1937) Український театральний діяч, керівник театру «Березіль»</p>	<p>Народився в с. Старий Скалат в акторській родині. Знав вісім іноземних мов, завдяки чому перекладав п'єси українською; навчався у Львівському та Віденському університетах.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Заснував в Україні модерністський «Молодий театр» (1917), Київський драматичний театр — Кийдрамте (1920). • 1922 р. створив театр «Березіль», який працював у Києві та Харкові (з 1926 р.). У театрі працювали актори Н. Ужвій, А. Бучма, М. Крушельницькій, постійним автором став М. Куліш («Міна Мазайло», «Маклена Граса», «Народний Малахій»). • Першим серед радянських режисерів отримав золоту театральну медаль у Парижі (1923). • Був наймолодшим народним артистом УРСР (1925). <p>Після самогубства М. Скрипника, який підтримував «Березіль», Курбаса звинуватили в українському націоналізмі та відсторонили від керівництва театром. Режисера заарештували наприкінці 1933 р., ув'язнили в Соловецькому таборі, а в листопаді 1937 р. розстріляли в карельському урочищі Сандормох</p>

Антицерковна політика в Україні

Мета політики	<ul style="list-style-type: none"> • Сформувати атеїстичний світогляд. • Вилучити церковні цінності на державні потреби
Основний зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Унаслідок гонінь на УАПЦ її керівництво репресовано, а церква заявила про самоліквідацію в 1930 р. • П'ятирічку оголошено «п'ятирічкою боротьби з релігією». • Відбувалося масове нищення культових споруд, пограбування храмів: на 1936 р. залишилося 9 % культових споруд від рівня 1916 р. • Через ЗМІ та навчальні заклади нав'язували атеїстичні погляди
Результати антицерковної політики	<ul style="list-style-type: none"> • Глибокі моральні деформації в суспільстві. • Зростання бездуховності